

Rejent * rok 18 * nr 5(205)
maj 2008 r.

Glosa

do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2008 r., IV CSK 390/07¹

Wyrokiem z dnia 16 stycznia 2008 r., IV CSK 390/07, Sąd Najwyższy uchylił wyrok Sądu Apelacyjnego w G. i przekazał sprawę temu sądowi do ponownego rozpoznania. Orzeczenie to zapadło w sprawie z powództwa SKOK im. S.K.W. w W. przeciwko „A.” Sp. z o.o. w S. i Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej w S. o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego członkostwa „A.” Sp. z o.o. w S. w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej w S. Sąd Okręgowy i Sąd Apelacyjny w G. oddaliły odpowiednio powództwo i apelację złożone przez SKOK im. S.K.W. w W., przyjmując, że skoro „A” Sp. z o.o. w S. stała się członkiem Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej w S. w okresie przed wejściem w życie ustawy z dnia 15 grudnia 1995 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych², wejście w życie z dniem 1 stycznia 1996 r. tej ustawy nie spowodowało skutków prawnych z mocą wsteczną i nie doprowadziło do ustania członkostwa „A.” Sp. z o.o. w S. w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej w S. Sąd Najwyższy natomiast rozstrzygnął sprawę odmiennie, uwzględniając skargę kasacyjną, przyjął bowiem, że zasada

---

¹ Niepublikowanego.

² Zwana dalej ustawą o SKOK.

nieretroakcji nie ma tu zastosowania oraz że obowiązująca w prawie spółdzielczym zasada *numerus clausus* przyczyni ustania członkostwa nie stanowi ograniczenia dla wygaśnięcia członkostwa w spółdzielni z mocy prawa, nawet w braku wyraźnego przepisu ustawy, dlatego też z chwilą wejścia w życie ustawy o SKOK „A” Sp. z o.o. w S. utraciła z mocy samego prawa członkostwo w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej w S. Zaprezentowanego w głosowanym orzeczeniu stanowiska Sądu Najwyższego i jego uzasadnienia w żadnym razie nie da się zaaprobować.

Zagadnienie będące przedmiotem rozstrzygnięcia w głosowanym wyroku było już rozstrzygnięte przez Sąd Najwyższy (odmiennie) w uchwale z dnia 25 października 2006 r., III CZP 67/06 (niepubl.) i w postanowieniu tego Sądu z dnia 17 stycznia 2007 r., IV CSK 388/06, o odmowie przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania. Sąd Najwyższy rozstrzygał w tych sprawach problem zachowania przynależności do Kasy Krajowej dwóch innych podmiotów, które uzyskały to członkostwo, podobnie jak „A” Sp. z o.o. w S., przed dniem wejścia w życie ustawy o SKOK. Sąd Najwyższy przyjął w obu tych uchwałach jednolite stanowisko, które uzasadnił w sposób niezwykle jasny, przekonywający i logicznie spójny, dokonując wykładni przepisu art. 48 ust. 3 ustawy o SKOK w taki sposób, że wynikająca z niego norma pozostawała w zgodności z konstytucyjną zasadą demokratycznego państwa prawnego i zasadą ochrony własności.

Wszystkie trzy orzeczenia Sądu Najwyższego zapadły na gruncie identycznego stanu faktycznego, te trzy sprawy różniły jedynie podmioty, których członkostwo w Kasie Krajowej było przedmiotem rozstrzygnięcia. Sąd Najwyższy uchwały te uzasadnił następująco. Wskazał, że wobec braku w ustawie o SKOK przepisu, który wyraźnie przewidywałby skutek w postaci wygaśnięcia członkostwa w Kasie Krajowej podmiotów niebędących kasami, w tej sytuacji przepisy art. 33 ust. 1 i art. 48 ust. 3 ustawy o SKOK tylko wtedy mogłyby być uznane za źródło takiego skutku prawnego, gdyby ustawa ta zawierała przepisy intertemporalne pozwalające na stosowanie jej przepisów z mocą wsteczną w ściśle określonym zakresie. Ustawa ta jednak takich przepisów nie zawiera. Zgodnie zatem z fundamentalną zasadą zakazu retroakcji wynikającej z art. 3 k.c. dyspozycja wstecznego działania przepisu nie może być wyprowadzana drodze interpretacji zamiaru ustawodawcy. Sąd Najwyższy pod-

kreślił także wagę orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego, stwierdzającego, że nie można w ogóle w demokratycznym państwie prawnym wywodzić mocy wstecznej ustawy z jej celu (wyrok TK z dnia 28 maja 1986 r., U 1/86, OTK 1986, poz. 2, s. 47; wyrok TK z dnia 8 listopada 1989 r., K 7/89, OTK 1989, poz. 8, s. 120; wyrok SN z dnia 26 stycznia 2006 r., II CK 374/05, niepubl.) i że w tym zakresie art. 3 k.c. utracił przez *desuetudo* moc obowiązującą, bowiem przesłanka celu ustawy jest na tyle nieostra i niejasna, że stwarza zagrożenie dokonywania przez sądy arbitralnych ocen prowadzących do naruszenia pewności prawa. Ponieważ żaden z przepisów ustawy o SKOK nie pozwala na uznanie go za podstawę wygaszenia stosunku członkostwa w Kasie Krajowej, przyjęć należy, że ustawa nie reguluje tej materii. Wobec powyższego, a także wobec brzmienia art. 48 ust. 3 ustawy o SKOK, dowodzącego przyjęcia przez ustawodawcę stanu podmiotowej kontynuacji funkcjonowania Kasy Krajowej przyjęć należy – z mocy art. 33 ust. 2 tej ustawy – że do tej spółdzielni osób prawnych stosuje się, w zakresie nieuregulowanym ustawą, przepisy ustawy – Prawo spółdzielcze. Dlatego przepisy prawa spółdzielczego stanowią wyłączną podstawę określającą przyczyny i sposoby utraty członkostwa w Kasie Krajowej, na zasadzie zamkniętej listy. Lista ta nie zawiera utraty członkostwa z mocy samego prawa, jak również w następstwie zmiany statutu spółdzielni. Próba dokonania odmiennej wykładni omawianych przepisów stwarzałaby zagrożenie zasady ochrony praw nabytych, traktowanej jako jedna z podstawowych zasad państwa prawnego, od której odstępstwa wymagają wyjątkowo ścisłej wykładni. Wobec powyższego SN uznał, że z chwilą wejścia w życie ustawy o SKOK osoby prawne niebędące spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi nie utraciły z mocy prawa członkostwa w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej.

Zagadnieniem zasadniczym dla glosowanego wyroku jest więc problem zachowania członkostwa w Krajowej Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej przez podmioty, które były jej członkami przed wejściem w życie ustawy o SKOK, niebędące spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi, po wejściu w życie tej ustawy. Zgodnie z przepisem art. 33 ust. 1 ustawy o SKOK, członkami Krajowej Spółdzielczej Kasy Oszczędnościowo-Kredytowej są wyłącznie spółdzielcze

kasy oszczędnościowo-kredytowe, zgodnie z przepisem art. 33 ust. 2 tej ustawy Kasa Krajowa jest spółdzielnią osób prawnych, do której w zakresie nieuregulowanym ustawą o SKOK stosuje się przepisy ustawy – Prawo spółdzielcze. Zgodnie zaś z przepisem art. 48 ust. 3 tej ustawy, działająca w dniu jej wejścia w życie Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa stała się Kasą Krajową w rozumieniu jej przepisów. Powodowa SKOK w W. wystąpiła z pozwem o ustalenie, że na mocy powyższych przepisów, z dniem wejścia w życie ustawy o SKOK, podmioty inne niż spółdzielcze kasy, które były członkami Kasy Krajowej, a nawet jej założycielami, utraciły w niej członkostwo z mocy samego prawa. Z taką interpretacją przedstawioną przez powodową kasę nie sposób się zgodzić, przede wszystkim z tej przyczyny, na którą wskazał w powołanych wyżej uchwałach Sąd Najwyższy, to jest ze względu na to, że godzi ona w fundamentalną dla demokratycznego państwa prawnego zasadę ochrony praw nabytych, a także – co nie mniej istotne – w zasadę pewności prawa.

Uzasadnienie głosowanego wyroku zawiera interpretację omawianych przepisów, która budzi głębokie wątpliwości z kilku jeszcze przyczyn, oprócz wskazanych w uchwałach Sądu Najwyższego, z których treścią pozostaje ono w sprzeczności. Po pierwsze, w głosowanym wyroku Sąd Najwyższy wskazał, że jest kwestią suwerennej decyzji ustawodawcy uregulowanie w ustawie szczególnej (ustawie o SKOK) dodatkowego, wyjątkowego w stosunku do katalogu zawartego w ustawie ogólnej (ustawie – Prawo spółdzielcze) sposobu ustania członkostwa w Kasie Krajowej z mocy samego prawa. Sąd Najwyższy wskazał także, że taka interpretacja nie stoi w sprzeczności z zasadą nieretroakcji prawa, albowiem skutek w postaci utraty członkostwa w Kasie Krajowej przez podmioty niebędące spółdzielczymi kasami nastąpiłby z dniem wejścia tej ustawy w życie, a więc *ex nunc*, a nie z mocą wsteczną. Sąd Najwyższy w głosowanym wyroku wskazał także, że specyfika Kasy Krajowej uzasadnia odmienny sposób traktowania członkostwa w tej spółdzielni oraz że zasada wyrażona w art. 48 ust. 2 ustawy o SKOK, zgodnie z którą dotychczasowa Kasa Krajowa staje się Kasą Krajową w rozumieniu tej ustawy winna być rozumiana tylko jako zasada podmiotowej kontynuacji tej Kasy, a nie zachowania jej dotychczasowej struktury (wobec głębokości zmian dokonanych ustawą o SKOK). Argumentem za utratą przez

„A” Sp. z o.o. w S. członkostwa w Kasie Krajowej miałyby być – według Sądu Najwyższego – okoliczność, że spośród 18 wskazanych przez powoda obowiązków z tytułu członkostwa w Kasie Krajowej tylko cztery mogłyby być wykonywane przez podmioty niebędące spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi.

Po pierwsze, o ile można się zgodzić z tym, że ustanowienie przepisu, przewidującego określone skutki prawne, jest suwerenną decyzją ustawodawcy (który jednakże pozostaje przy tym związany normami wynikającymi z ustawy zasadniczej), o tyle nie można się zgodzić z dokonaniem interpretacji przepisów art. 33 i 48 ustawy o SKOK jako przepisów ustanawiających dodatkowy, w stosunku do katalogu zawartego w prawie spółdzielczym, sposób ustania spółdzielczego stosunku członkostwa. Jest bowiem tak, że ustawodawca, który może przewidywać powstanie określonego skutku prawnego w postaci powstania, ustania lub zmiany stosunku cywilnoprawnego, wskazuje jego źródło. Takim źródłem może być czynność prawna podmiotu prawa cywilnego, orzeczenie organu stosującego prawo, a także inne zdarzenie, powodujące określony skutek z mocy samego prawa. O ile w przypadku skutku wynikającego z czynności prawnej ustawodawca pozostawia podmiotom znaczną swobodę (obowiązuje bowiem w prawie cywilnym zasada autonomii woli stron), o tyle już w przypadku orzeczenia sądu lub innego uprawnionego organu ustawodawca nie może czynić jego decyzji uznaniową, lecz zawsze wskazuje przesłanki rozstrzygnięcia, może przy tym pozostawić organowi pewną swobodę uznania w wyznaczonych przez prawo granicach (luz decyzyjny, klauzule generalne). W przypadku, gdy źródłem skutku prawnego jest czynność prawna stron albo orzeczenie organu stosującego prawo, działające podmioty dookreślają w czynności prawnej lub orzeczeniu, jaki skutek ma z tego aktu wyniknąć w zakresie, w jakim nie wyznacza tego ustawa. Natomiast ilekroć skutek prawny wynikać ma z mocy samego prawa, elementarne wymagania pewności prawa wskazują, że jego źródłem musi być przepis prawa na tyle jednoznaczny, aby adresaci prawa mogli w sposób niewątpliwy dowiedzieć się z niego, jaki skutek wyniknął *ex lege* i z jakiego zdarzenia. Skoro bowiem skutek prawny wynikać ma *ex lege*, bez potrzeby wydawania jakiegokolwiek rozstrzygnięcia przez organ stosujący prawo, musi on być jednoznaczny dla uczestników obrotu prawnego. **Byłoby więc dysfunkcjonalne i niezrozumiałe, aby usta-**

wodawca pragnąc, by ustawa spowodowała *ex lege* tak daleko idący skutek prawny jak ustanie stosunku członkostwa w spółdzielni dla jej członków, w tym członków założycieli, zakamuflował go w treści przepisów prawnych tak dalece, że przez kilkanaście lat obowiązywania przepisów tej ustawy sądy wszystkich instancji (okręgowy, apelacyjny, Sąd Najwyższy) nie mogły dopatrzeć się w omawianych przepisach źródła takiego skutku prawnego! Trzeba przy tym pamiętać, że ustanie członkostwa w spółdzielni to szereg obowiązków po stronie spółdzielni (m. in. zwrot udziałów), zmiana kręgu podmiotów uprawnionych do udziału w jej walnym zgromadzeniu, a więc uprawnionych do uczestniczenia w podejmowaniu uchwał, zmiana kręgu podmiotów uprawnionych do wybierania członków organów nadzorczych, a w konsekwencji organów zarządzających spółdzielni, a więc głęboka zmiana w strukturze organizacyjnej spółdzielni i jej sytuacji majątkowej. Wszystkie te zmiany dotyczą przy tym nie jednostek państwowych czy innych jednostek publicznoprawnych, lecz podmiotów prawa cywilnego. **Wykładnia przyjmująca więc, że w przepisach, z których żaden nie wspomina o ustaniu członkostwa w spółdzielni, ukryto nowy sposób ustania tego członkostwa i to następującego *ex lege*, stałaby w rażącej sprzeczności z zasadą racjonalności prawodawcy, nie tylko z zasadą demokratycznego państwa prawnego, której fundamentem w dziedzinie prawa cywilnego jest obiektywna przewidywalność praw i obowiązków dla podmiotów prawa, którym prawa te przysługują i na których obowiązki te ciążyą.** Powstaje w tym miejscu pytanie, dlaczego ustawodawca, skoro przedmiotem ustawy o SKOK była właśnie kompleksowa regulacja przekształcenia działających SKOK i działającej Kasy Krajowej w SKOK i Kasy Krajowej w rozumieniu tej ustawy (a więc skoro działał w pełnej świadomości odmienności zasad działania SKOK i Kasy Krajowej przed i po wejściu w życie ustawy), jeśli przyświecał mu zamiar wywołania tak daleko idącego skutku prawnego jak wyłączenie od członkostwa niektórych członków Kasy Krajowej, nie uregulował tak fundamentalnej kwestii w przepisach tworzonej ustawy.

W glosowanym wyroku Sąd Najwyższy wskazał także, że przyjęcie, iż w przepisach art. 33 i 48 ustawy o SKOK ukryto normę przewidującą utratę członkostwa z mocy prawa z chwilą wejścia w życie tej ustawy przez podmioty należące w tym czasie do Kasy Krajowej nie narusza

zakazu nieretroakcji, bowiem skutek w postaci ustania członkostwa nastąpić miałby *ex nunc*. Założenie to jest z gruntu niesłuszne. Nie chodzi tu bowiem o zmianę *ex nunc* wynikających z ustawy elementów stosunku cywilnoprawnego (np. o zmianę przepisów dyspozytywnych, dopełniających treść czynności prawnej, dokonanej przez strony, w trakcie trwania takiego stosunku prawnego), **lecz o zakończenie, bez udziału jego podmiotów, stosunku prawnego nawiązanego przez strony na mocy umowy, a więc o pozbawienie podmiotów prawa cywilnego prawa podmiotowego, wynikającego z nawiązanego przez nie zgodnie z poprzednio obowiązującym prawem stosunku prawnego.** Gdyby więc ustawodawca w przepisach art. 33 i 48 ustawy o SKOK wprowadził taką normę, naruszałby fundament zakazu nieretroakcji, jakim jest na gruncie prawa cywilnego zasada ochrony praw nabytych. **Sama istota tej zasady polega właśnie na tym, że jeśli podmiot prawa cywilnego na mocy czynności prawnej czy innego zdarzenia prawnego nabył – w myśl obowiązującego prawa i działając zgodnie z nim – prawo podmiotowe, nowa ustawa nie może pozbawić go tego, nabytego legalnie na podstawie dotychczasowych przepisów, prawa podmiotowego.** Tak więc przyjęcie interpretacji przepisów art. 33 i 48 ustawy o SKOK, zgodnie z którą z przepisów tych miałyby wynikać norma pozbawiająca z mocy prawa dotychczasowych członków spółdzielni – Kasy Krajowej członkostwa w tej spółdzielni, oznaczałoby przyjęcie interpretacji prowadzącej do wyniku sprzecznego z konstytucyjną zasadą demokratycznego państwa prawnego, w szczególności z zawartą w niej zasadą ochrony praw nabytych. Przyjęcie takiej interpretacji oznaczałoby ponadto złamanie podstawowej reguły wykładni, nakazującej dokonywanie wykładni przepisów prawnych w taki sposób, aby wnioskujące z nich normy były zgodne z Konstytucją i domniemania zgodności przepisów ustawy z Konstytucją. Taka wykładnia omawianych przepisów musiałaby przy tym być dokonana znów wbrew założeniu racjonalności prawodawcy, które zakłada, że ustawodawca, przyjmując w Konstytucji preferencję danej reguły (w tym przypadku ochrony praw nabytych), nie ustanawia w innym punkcie systemu prawnego reguły z nią sprzecznej (reguły pozbawiającej członków Kasy Krajowej zgodnie z prawem nabytego członkostwa w tej spółdzielni). Dlatego też jedyna pozostająca w zgodzie z założeniem racjonalności prawodawcy i domniemaniem zgodności przepisów

ustawy z Konstytucją wykładnia przepisów art. 33 i 48 ustawy o SKOK nie pozwala na przyjęcie, że wynika z nich norma pozbawiająca dotychczasowych członków Kasy Krajowej niebędących kasami członkostwa w tej spółdzielni, a jedynie, że przepisy te ustanawiają od daty wejścia w życie ustawy o SKOK zakaz przystępowania do Kasy Krajowej podmiotów niebędących spółdzielczymi kasami oszczędnościowo-kredytowymi.

Dlatego też nietrafne pozostają argumenty, że ustawodawca mógł w ustawie szczególnej (o SKOK) dokonać rozszerzenia zamkniętej listy sposobów ustania członkostwa w spółdzielni (zawartej w prawie spółdzielczym) – bowiem w takim przypadku ustawodawca musiałby opisać taki dodatkowy sposób ustania członkostwa, wskazać zdarzenie prawne i jego skutek, czego w omawianych przepisach nie uczynił. Ponadto, jak wyjaśniono wyżej, ustawodawca nie mógłby, pozostając w zgodzie z konstytucyjną zasadą ochrony praw nabytych, pozbawić tego członkostwa podmiotów, które zgodnie z dotychczasowym prawem nabyły prawo podmiotowe członkostwa w spółdzielni. Ustawodawca mógłby więc wprowadzić sposób ustania członkostwa nowy w stosunku do prawa spółdzielczego, jednak musiałby dać mu regulację prawną i musiałby działać w granicach zgodności z Konstytucją. Nie mogłoby to więc być, nawet teoretycznie, ustanie członkostwa z mocy samego prawa na skutek wyłącznie zmiany ustawy, taka konstrukcja zawsze godziłaby bowiem w zasadę ochrony nabytych praw podmiotowych, choć można by rozważać zgodność z tą zasadą ustania członkostwa z mocy prawa, np. na skutek zdarzenia prawnego dotyczącego członka spółdzielni, które nastąpi po wejściu w życie ustawy nowej. Wobec opisanych wyżej okoliczności, nie mogą samodzielnie uzasadniać wykładni art. 33 i 48 ustawy o SKOK, dokonanej w glosowanym wyroku, takie argumenty pomocniczo powołane przez Sąd Najwyższy jak głębokość innych zmian w organizacji Kasy Krajowej (przewidzianych w ustawie wyraźnie i zgodnych z Konstytucją), jak również odmiennosc pomiędzy SKOK i innymi podmiotami prawa, powodująca że wiele spośród praw i obowiązków Kasy Krajowej może być wykonywanych wyłącznie w stosunkach Kasa Krajowa – SKOK. Nie można się przy tym zgodzić, że taka różnica w położeniu prawnym SKOK i pozostałych członków Kasy Krajowej stanowi naruszenie zasady równych praw członków spółdzielni. Nie wynika ona bowiem

z arbitralnego różnicowania swych członków przez Kasę Krajową, lecz z odmiennych ustawowych uwarunkowań prawnych organizacji i działalności różnych typów osób prawnych, zrzeszonych w tej spółdzielni osób prawnych.

Dlatego też glosowane orzeczenie należy ocenić krytycznie, albowiem będąca jego podstawą wykładnia omawianych przepisów prowadziłyby do ich fundamentalnej sprzeczności z Konstytucją, w szczególności z zasadą pewności prawa i ochrony praw nabytych. Brak także podstaw w zakresie wykładni gramatycznej do wyprowadzenia z omawianych przepisów normy ustanawiającej skutek w postaci ustania *ex lege* członkostwa w Kasie Krajowej podmiotów, które były jej członkami dnia wejścia w życie ustawy o SKOK. Dlatego też należy stwierdzić, że ani wykładnia gramatyczna, ani systemowa, ani tym bardziej wykładnia celowościowa nie pozwala na wyprowadzenie z omawianych przepisów normy w brzmieniu, jakie stało się podstawą glosowanego wyroku.

Henryk Cioch